

עיתונות המחתרת בגטו ורשה אודות רצח היהודים בוילנה

ימי הדמים בוילנה

ב-16 באוקטובר הגיע אלינו מוילנה אחד מחברינו, מאנשי המקום, והביא את הידיעה על המאורעות המחרידים שהתרחשו שם. אנו מביאים בזה את סיפורו כלשונו.¹
המערכת

הגרמנים נכנסו לוילנה כבר ביום השלישי למלחמה, ביום ג'. בלילה הראשון למלחמה תקפו מטוסי הגרמנים את שדה התעופה בפורובאנק (Porobank), והשמידו מטוסים סובייטים רבים. למחרת הופצה העיר, אך במידה לא רבה. ביום ב' התחילה נסיגת הרוסים. בו ביום יצאו את וילנה מזרחה כמה רכבות פינוי, שעמדו לרשות הכול. הללו שלא הספיקו לעלות או שלא מצאו מקום, יצאו ברגל בעקבות הצבא. חלקם נתפסו אחר כך בידי הגרמנים; חלקם, שהצליחו להגיע אל הגבול הסובייטי הישן, נאלצו לשוב, הואיל והרוסים לא הניחו לעבור את הגבול אלא למספר מועט של חברי המפלגה, ואף לאלה – בקשיים רבים. ובינתיים התחיל בוילנה שלטונם של הגרמנים. וראשונים הרימו ראש הליטאים. מראשית המלחמה ארגנו חיל פרטיזנים אנטי-סובייטי, וצבאם, ששולב בצבא האדום, עבר ברובו לצד הגרמנים. עתה נהנו מזכויות יתר וקיבלו לידם את שלטון הביצוע. נקמתם ביהודים עלתה אפילו על אכזריותם של הגרמנים.²

תחילה היה הכול "נורמלי". הם צדו פה ושם לעבודות כפייה, בעבודה היו מכים לעתים את היהודים, ולא עוד. כשהוקם היודנרט מבין עסקני הציבור, נטל זה על עצמו לספק את הפועלים. לעתים היו אפילו משלמים לפועלים אלה שכר עבודה. אולם לאחר מכן התחילו השלטונות לחטוף אנשים ולשלחם לכלא לוקישקי (Lukiszki),³ שם מוינו לכשירים לעבודה ולבלתי כשירים. את הכשירים לעבודה היו שולחים כנראה לעבודות בחזית (שפירושן מוות), ואת הבלתי-כשירים לעבודה היו פשוט הורגים. ההריגה נעשתה בפונאר, שבה חפרו הרוסים

¹ המידע שמסרו חברי התנועות החלוציות הניק גרובובסקי אשר שב מוילנה. ראו: צוקרמן, *שבע השנים ההן*, עמ' 131-133.

² בוילנה, כמו גם במקומות אחרים בליטא הכבושה, החלו הליטאים, בהסכמה ואף בעידוד כוחות הכיבוש הגרמני, לנקוט מעשי אלימות וטרור נגד האוכלוסייה היהודית, עוד לפני שהחלו יחידות הרצח הגרמניות במבצעי הרצח ההמוני. ראו: הרמן קרוק, *טאגבוך פון ווילנער געטא*, יו"א, ניו יורק 1961, עמ' 14; ארד, *וילנה היהודית*, עמ' 51-54; בתקופה הראשונה של ההשמדה בליטא, בחודשים יוני-יולי 1941, לקחו כוחות המשטרה הליטאית ויחידות הפרטיזנים חלק פעיל ברצח היהודים, במיוחד נשים וילדים שהושארו בחיים ביישובים קטנים בהם רצחו הגרמנים בגל הראשון של ההשמדה בעיקר את הגברים. ראו: כריסטוף דיקמן, "המלחמה ורצח יהודי ליטא", אולריך הרברט (עורך), *מדיניות ההשמדה הנאצית 1939-1945*. מחקר ופולמוס בהיסטוריוגרפיה הגרמנית החדשה, יד ושם, ירושלים 2001, עמ' 280-281.

³ רובע בוילנה בו שכן בית כלא ידוע. הגרמנים העבירו לשם בעת הכיבוש בני ערובה יהודים וכן גברים שנחטפו לעבודות כפייה. שם רוכזו גם היהודים שנלקחו באקציות בעיר בטרם הובלו לפונאר. ראו: הערמאן קרוק, *טאגבוך פון ווילנער געטא*, יו"א, ניו יורק 1961, עמ' 8.

בורות גדולים ועמוקים לאגירת דלק. התליינים, ליטאים כולם כאחד, היו מפשיטים את קרבנותיהם עד ללבנים, הורגים אותם במטחי רובים, זורים על הגופות שכבת עפר דקה, ומטילים לבור שכבה נוספת של נידונים למוות. גורלם של המשלוחים לחזית לא ידוע, אולם עובדה היא שאיש מהם לא חזר.

השלוחים ללוקיסקי לא היו מעשים חד-פעמיים. הם חזרו ונשנו בשיטתיות מדי יום ביומו, ועסקו בכך יחידות מיוחדות של "חוטפים" ליטאים, ששוטטו לשם כך ימים תמימים בחוצות העיר. המצודים נערכו ביום או בלילה. יום-יום היו חוטפים 100 עד 300 איש, ואיש מהם לא חזר. הליטאים לא כיבדו גם את הרישיונות שהוצאו בידי הגרמנים, וחטפו לא רק גברים, אלא גם נשים, ילדים למטה מבני 14, זקנים שכבר לא יכלו להלך על רגליהם – וכולם שולחו למוות בפונאר. יהודי וילנה היו מסתתרים במרתפים ובמחילות עפר. בכל הבתים עמדו משמרות כל הלילה. הבהלה היתה עצומה.

בלא קשר לכך, היו חוזרים ונשנים מדי פעם מעשי פרובוקציה ופוגרומים. ברובע שניפיסקי (Sznipiszki) הציתו הגרמנים, טייסים בעיקר, את בית הכנסת, ואת הרב הריצו עירום ברחובות העיר. על היהודים הוטלה "קונטריבוציה" של 5,000,000 רובלים, סכום שלא הצליחו לאסוף, על אף עזרתם של הפולנים.⁴ לבסוף, במחצית ספטמבר היתה עלילה גדולה, שהנחיתה על יהודי וילנה את מכת המוות. הופיעו בעיר מודעות המספרות, כי ברחוב נימייצקה (Niemiecka) נורה למוות בידי יהודים חייל גרמני. אף-על-פי שהורגי החייל נורו בו במקום, יישא באחריות הציבור היהודי כולו. בו בלילה הקיפו הקלגסים הגרמנים והליטאים את הרובע היהודי, הוציאו מן הדירות כמה אלפי אנשים והוליכום להריגה בפונאר, ודירותיהם הוחרמו ונחתמו. ללא כל הכנות אספו למחרת את כל יהודי וילנה והכניסום לדירות המוחרמות, שמהן הוקמו מיד שני גטאות, המופרדים על ידי רחוב נימייצקה.⁵

מצב היהודים הכלואים בגטו היה מחריד. הגטו הגדול יותר נועד לבעלי מקצוע, והיתה אפוא תקווה כי דייריו יהיו בעלי זכויות יתר. מסיבה זו התרכזו בו יותר יהודים מאשר בחלקו השני של הגטו, והצפיפות היתה עצומה. בחדר אחד התגוררו 20 עד 25 נפש, ובבית שלם – 1,500 נפש. הגרמנים מינו יודנרטים נפרדים לכל אחד משני הגטאות. בתוך הגטאות הוקמה משטרה יהודית, שהיתה מורכבת באחד הגטאות מרוויזיוניסטים, בשני – מאנשי העולם התחתון. העיקר – הקמת הגטאות לא שמה קץ להריגות ההמוניות. יום אחד הופיע צו האומר, כי בגלל צפיפות היתר שבגטו הגדול חייבים 5,000 יהודים לעבור לגטו הקטן. הואיל ומעטים בלבד צייתו להוראה, חטפו הקלגסים הליטאים 5,000 איש, אולם במקום להעבירם

⁴ראו בעניין זה: קרוק, טאגבוך פון ווילנער געטא, עמ' 18-31. המידע על עזרת הפולנים בגיוס כספי הקונטריבוציה אינו מופיע בשום מקור אחר.

⁵על האקציות שליוו את כניסת היהודים לגטאות בוילנה ראו: ארד, וילנה היהודית, עמ' 97-110; מרק דבורצקי, ירושלים דליטא במרי ובשואה, מפלגת פועלי ארץ-ישראל, תל-אביב 1951, עמ' 37-42.

לגטו הקטן, שילחו אותם לפונאר.⁶ מכיוון שכל אלה היו בעלי מלאכה, בעלי רישיונות מאת השלטון, אצו הגרמנים להצילם, אלא שהספיקו להציל רק כמה מאות, שחזרו לגטו. בשלושה חודשים ירדה האוכלוסייה היהודית של וילנה מ-70,000 (בימי השלטון הסובייטי), ל-35,000. רק חלק קטן מהם הצליחו לצאת את העיר. הגטו הקטן חוסל כמעט על ידי הריגה המונית.⁷ על האוכלוסייה היהודית ירדו בהלה איומה ודיכאון. הכול היו בטוחים כי מותם קרוב, ואינם אלא ממתנים לבוא תורם. כל היכול מנסה לחדור לביילרוסיה, שבה אין המצב כה מחריד.⁸ כל היודע את מקום הימצאם, פורץ לעצמו דרך אל יחידות הפרטיזנים הפועלות בסביבות וילנה.

הידיעות משאר חלקי ליטא מועטות ביותר, אך ידוע בוודאות שגם שם נעשה טבח איום ביהודים. במספר עיירות בסביבת וילנה נרצחו היהודים עד האחרון בהם. למשל, כל יהודי לאנדווארוב ועיירות אחרות גורשו לטרוקי, ושם, באי, הופשטו ונורו.⁹ בגדיהם חולקו לאחר מכן בין איכרי הסביבה. בעיירה אישישקי (Eiszyszki), שישבו בה כמה אלפי יהודים, לא נשאר בחיים אפילו יהודי אחד.¹⁰ אולם כמה עשרות מהם הצליחו לברוח לבאסטוני, השוכנת כבר בביילרוסיה.

(נגד הזרם*, ספטמבר-אוקטובר 1941)

*עיתון של תנועת השומר הצעיר

⁶אקציה הידועה כאקציית ה"שיינים הצהובים" שנערכה באוקטובר-נובמבר 1941 ראו: ארד, *וילנה היהודית*, עמ' 127-137; דבורז'צקי, *ירושלים דליטא*, עמ' 60-62.

⁷הגטו הקטן (גטו מס' 2) חוסל בהדרגה. ב-1 באוקטובר 1941 הוציאו הגרמנים מהגטו 1,700 יהודים (אקציית יום הכיפורים), ב-3-4 באוקטובר עוד 2,000 וב-16-15 3,000 נוספים. ב-22 בחודש נערכה האקציה נגד הזקנים, ובתחילת נובמבר 1941 חוסל גטו מס' 2 סופית. ראו: ארד, *וילנה היהודית*, עמ' 134-137.

⁸סיבות אדמיניסטרטיביות ותכניות כלכליות מיוחדות, הביאו להתפתחות שונה (מזו שבליטא) במהלך ביצוע השמדת היהודים בביילרוסיה. לעומת המצב בליטא בינוי-יולי 1941, בביילרוסיה לא השתררה מציאות פוגרומית אלימה ורצחנית נגד היהודים. הצעדים שנקטו הגרמנים כווננו נגד קבוצות שונות באוכלוסייה המקומית, למשל הקמת מחנות לשבויי מלחמה ואסירים פוליטים, שרבים מצאו בהם את מותם. גם השלב הראשון של הרצח פגע כמעט רק בקבוצות סלקטיביות של יהודים ורק בערים מרכזיות, במיוחד ביאליסטוק (Bialystok), מינסק (Minsk) וברסט (Brest). כל זה יצר אשלייה בקרב יהודים באזורי ליטא הסמוכים לביילרוסיה, כי בבריחה לביילרוסיה יש משום סיכוי להציל חיים. ראו: Christian Gerlach, *Kalkulierte Morde, Die deutsch Wirtschafts – und Vernichtungspolitik in Weißrußland 1941 bis 1944* (Hamburg: Hamburger Edition, 1999), pp. 503-521, 536ff.⁹

העיירה טרוקי (Troki) שכנה על אי שהיה מחובר ליבשה ברצועת יבשה צרה וגשר, באזור האגמים ממערב לוויילנה. ב-1920 היא נכבשה על ידי הפולנים וב-1939 סופח האזור לליטא העצמאית ולאחר מכן לברית-המועצות. ב-1941, עם כניסת הגרמנים לאזור חיו בעיירה כ-300 יהודים. כחודשיים לאחר הפלישה, בספטמבר 1941, רוכזו באחד האיים כ-2,500 יהודים מעיירות סמוכות וביניהם גם יהודי טרוקי ונרצחו. ראו: טרוקי, תל אביב [ללא ציון שנה], עמ' 51-52.¹⁰

על רצח יהודי אישישקי בספטמבר 1941 ראו: Yaffa Eliach, *There Once Was a World* (Boston & New York: Little, Brown and Company, 1998), pp. 581-594.

מקור: גטו ורשה - סיפור עיתונאי, מבחר מעיתונות המחתרת, 1940-1943, דניאל
בלטמן, עורך, יד ושם, ירושלים 2002, עמ' 370-373.